

EXAMENSARBETE

Våren 2007

*Institutionen för Beteende Vetenskap
Psykologi*

HÖRSELSKADADE

BARN

KOMMUNIKATIONSSTRATEGIER

– en observationsstudie av barn på en
specialpedagogisk enhet

Författare

Therese Eriksson

Handledare

Elia Psouni

KRISTIANSTADS HÖGSKOLA
Institutionen för Beteendevetenskap

HÖRSELSKADADE BARNS KOMMUNIKATIONSSTRATEGIER
– en observationsstudie av barn på en specialpedagogisk enhet

Handledare: Elia Psouni
C-uppsats VT 2007

Uppsatsförfattare: Therese Eriksson

HÖRSELSKADADE BARNS KOMMUNIKATIONSSTRATEGIER – en observationsstudie av barn på en specialpedagogisk enhet

Therese Eriksson

Hörselskadade barns kommunikationsstrategier är icke ett utforskat område dock är det inte mycket forskat på hörselskadade barns interaktioner sinsemellan. Denna studies intention har varit att undersöka relationen mellan de strategier som specialpedagogerna och barnskötarna på en enhet för barn med hörselnedsättning använder/ger till barnen och de kommunikativa strategier som barnen använder sinsemellan och/eller till de vuxna. Studien har använt sig av strukturerad observation vilket inneburit att ett observationsschema har fastställt utifrån vilket observationerna registrerats. Antalet deltagare i studien har varit nio barn i åldern 36-84 månader samt tre specialpedagoger och två barnskötare. Antalet studerade interaktioner har varit 144 och det genomsnittliga antalet interaktioner per barn har varit 16. Resultatet av undersökningen visar att barnen framförallt använder sig av det talade språket såväl i interaktionen med andra barn som i interaktionen med vuxna. Studien fann att hörselskadade barn använder talat språk i alla sammanhang, och att de vuxna introducerade språk och tecken där detta var möjligt men att detta syfte inte togs upp av barnen i någon större utsträckning.

Nyckelord: Hörselskadade barn, kommunikationsstrategier och interaktioner

Intentionen med denna studie har väckts ur intresset för barnen med hörselnedsättning och deras kommunikation och interaktion med varandra. Det finns en hel del forskning kring hörselskadade barns kommunikationsförmåga. Det som är intressant är dock att de hörselskadade barnen ofta ställs i relation till normalhörande eller döva barn. Detta kan tyckas relevant i sammanhanget men det skulle vara av intresse att veta hur de hörselskadade barnen kommunicerar med andra hörselskadade barn. Det framhävs i forskningen att normalhörande barn och hörselskadade barn har svårare att kommunicera med varandra och underförstått skulle detta kunna innebära att hörselskadade barn kommunicerar bättre med andra hörselskadade barn. Det tycks dock inte finnas så mycket forskning som kan verifiera detta. Så med anledning av detta känns en studie som den föreliggande mycket viktig som en belysare inom detta tämligen utforskade område.

Att definiera begrepp som hörselnedsättning och hörselskada kan vara svårt då båda begreppen är mycket omfångsrika. Av begreppen, i sig, framgår att det handlar om en nedsättning/skada av hörseln men begreppen säger inget om skadan eller nedsättningens art och grad. När det gäller barn har det visat sig att graden av hörselnedsättning är av särskilt stor betydelse eftersom en hörselnedsättning kan komma att få betydelse inom områden som till exempel barnets språkutveckling (Kankkunen, 1982). Barn med lättare hörselnedsättning har ofta en normal språkutveckling som kan vara något försenad dock medan barn med måttlig till svår hörselnedsättning har ett mer ofullständigt språk med korta meningar och många gånger glömmer de bort de som de har kunnat säga tidigare (Kankkunen, 1982). Om barnet får hörapparat och tidiga insatser går det ofta att komma tillrätta med barnets språkutveckling. Men en hörapparat är inte alltid till hjälp i alla situationer varför det kan vara viktigt för barn med hörselnedsättning att även få stöd av teckenspråket (Kankkunen, 1982). Det är dock viktigt att ha i åtanke att barn med hörselnedsättning inte är en homogen grupp utan att faktorer som är individuella och av personlighetsmässig art kan göra att tal- och språkutvecklingen för barn med hörselnedsättning kan se mycket olika ut (Ahlström, 2000).

Tidigare forskning

De som går som en röd tråd genom den tidigare forskningen inom området barn med hörselnedsättning är att de flesta studier är av kvantitativ art. Det är antalet interaktioner som står i fokus både när det gäller initiativ till interaktioner som vem som barnet föredrar att interagera med. Andra saker som också påfallande ofta är i fokus är vilka strategier som barnet föredrar att använda sig av och hur de anpassar interaktionen med andra beroende på vem de interagera med (Levin & Antia 1997; Spencer, Koester & Meadow-Orleans, 1994 i Weisel, Most & Efron, 2005). Studier som rör barn med hörselnedsättning är påfallande ofta av jämförande karaktär där barn med hörselnedsättning ställs mot barn i samma ålder utan hörselnedsättning. De realistiska aspekterna av informationsöverföring och socialt samspel lyser med sin frånvaro speciellt när det gäller de yngre barnen med hörselnedsättning (Weisel, Most & Efron, 2005) liksom de studier som är av inomgruppskaraktär. Vidare finns det begränsad forskning kring utbytet mellan barn med hörselnedsättning och mellan barn med hörselnedsättning och professionella/vårdgivare i förskola/skola. Att det finns så få studier är förvånansvärt då det är välkänt att de sociala interaktionsförmågorna hos barn med hörselnedsättning kan påverkas positivt via interventioner som ger dem strategier att använda för att öka och utveckla de egna förmågorna till social interaktion med andra (Compton & Niemeyer, 1994).

Det har genom studier visat sig att barn med hörselnedsättning kan ha problem med den sociala utvecklingen och detta gäller speciellt för de barn som även har en försenad tal och språkutveckling. Hörseln är det av våra sinnen som vi använder mest i kontakten med andra och i sociala sammanhang vilket innebär att en nedsättning i detta sinne torde påverka den sociala interaktionen i någon grad och få stor betydelse för utvecklingen av social förmåga och känsla av social kompetens (Weisel, Most & Efron, 2005). Detta innebär att det blir viktigt för de vuxna runt barnet att stötta barnet så att det kan utveckla en fungerande social interaktion med andra samt förmår att hålla den levande. Det är i den sociala interaktionen med andra som barnet blir och upplever sig bekräftat. Om barnet inte lyckas att utveckla en fungerande social interaktion kan det leda till problem för barnet utöver de som hörselnedsättningen i sig kan medföra (Compton & Niemeyer, 1994).

Barn med hörselnedsättning har inte alltid möjlighet att uppfatta de ord som förmedlar affektion eller är av betydelse i sammanhanget eftersom detta ofta förutsätter att det finns tillräckliga hörselresurser för att uppfatta dessa. Utan tillräckliga hörselresurser riskerar barnet att missa att någon önskar ett socialt utbyte med dem speciellt om den som kommunicerar med barnet inte samtidigt använder sig av någon annan ”stöttande” strategi. Ett missat tillfälle till socialt utbyte med andra betyder risk för att gå miste om återkoppling såväl kring affektion som kring språk och beteende. Det blir speciellt viktigt för de vuxna i förskola/skola att arbeta för att ge barnen kommunikationsstrategier och handlingsätt som barnen inspireras att använda sig av i sin egen interaktion med andra (Compton & Niemeyer, 1994)

Det har över tid visat sig att interaktionsmönstret hos barn med hörselnedsättning är mer begränsat än vad som är fallet för barn utan hörselnedsättning (Compton & Niemeyer, 1994). Barn med hörselnedsättning blir dock tidigt duktiga på att försöka kompensera detta genom att utveckla förmågan att avläsa ansiktsuttryck och kroppsspråk. Någon fullödig kompensation nås dock sällan interaktionsmässigt sett då svårigheter att få en helhetsbild av det som sägs alltid tycks föreligga. Det är väl känt att en nedsättning av sinnesfunktion ofta leder till att utbytet i en relation påverkas och i förekommande fall försvåras, då det inte är

säkert att barnet alltid uppfattar intentionen och betydelse i det som sändaren av budskapet vill förmedla (Compton & Niemeyer, 1994).

Higginbotham och Baker (i Weisel, Most & Efron, 2005) menar att barn med hörselnedsättning har en tendens att oftare välja ensamlek framför lek med jämnåriga barn utan hörselnedsättning. Som förklaring till detta menar de att barnets avsaknad av strategier för socialt samspel rent kommunikationsmässigt väljer ensamlek för att undvika misslyckande. Dessa tankar får stöd av Vandell och Georges (i Weisel, Most & Efron, 2005) forskning som visar att barn med hörselnedsättning föredrar att interagera med andra barn med hörselnedsättning om möjligheten ges eftersom kommunikationssituationen då är mer jämlik. Barnen kan då sinsemellan använda strategier som är välkända av alla inblandade och som fungerar som förstärkare till det talade språket som t.ex. tecken eller pekningar.

Mathos och Broussard (2005) menar att fler studier behövs och då speciellt när det gäller kommunikationsstrategier. Deras studier har visat att barn med hörselnedsättning som känner sig oförstådda oftare använder sig av aggressiva strategier i relation till kamrater. Vidare har de funnit att kontakten och relationen med kamrater ofta speglar hur den kommunikativa förmågan fungerar vilket naturligtvis även är fallet i relation till de professionella och föräldrar. Många barn med hörselnedsättning får inte så många möjligheter till att interagera med andra barn med hörselnedsättning och kanske är detta en av förklaringarna till att det inte finns så många studier när det gäller kommunikation och sociala interaktion i olika situationer mellan barn med hörselnedsättning sinsemellan och barn med hörselnedsättning och professionella vårdgivare (Mathos & Broussard, 2005).

Nyligen genomförd forskning kring "theory-of-mind" har återuppväckt intresset kring den sociala interaktionens betydelse för den kognitiva utvecklingen (Nicholas & Geers 2003). Barn med hörselnedsättning har ofta visat sig vara senare än andra barn när det gäller sociala kognitiva förmågor. Hur det kommer sig att det är så är ännu inte helt klarlagt men kanske har det att göra med hur väl definierat deras "theory of mind" är. Observationer har gjorts och de visar att barn med hörselnedsättning oftast är sena med att etablera "theory of mind" eftersom de ofta saknar ett naturligt språk. Det är först när barnet utsätts för ett naturligt språk som de får "tankeläsande" förmågor (Dyck, Farrugia, Shochet & Holmes-Brown, 2004). Hörselskadade barn med teckenspråkiga föräldrar är mindre försenade än barn till föräldrar som är hörande vilket kan tyda på att det är avsaknaden av ett naturligt språk som är det mest avgörande (Dyck, Farrugia, Shochet & Holmes-Brown, 2004).

Två olika kommunikationsstilar nämns ofta i forskningen och litteraturen kring barn med hörselnedsättning. Den vuxencentrerade kommunikationsstilen innebär att det är den vuxnes perspektiv som styr. Det är den vuxne som tar initiativ och det är dennes intresse som är i fokus under samtalet. Frågor ställs, ofta ledande, och svaren som barnet ger bekräftas eller korrigeras av den vuxne. Denna typ av kommunikationsstil har visat sig vara mindre effektiv när det gäller barns språkutveckling. Den barncentrerade kommunikationsstilen innebär att den vuxne anpassar sig efter barnet och det blir då barnets perspektiv som är det som råder. Kommunikationen utgår från barnets intresse och den vuxnes uppgift blir att bekräfta, upprätthålla och vidareutveckla samtalet. En kommunikationsstil som visat sig vara mycket effektiv när det gäller barns språkutveckling (Ahlström, 2000).

I en studie avsedd att klarlägga den kommunikativa, språkliga och sociala situationen för barn med hörselnedsättning fann undersökare att hörselskadade barn hade svårigheter att delta i lekar och aktiviteter med andra hörselskadade barn såvida de hörselskadade barnen inte hade

utvecklat en gemensam språklig kod att använda sig av. I studien fann man inga indikationer på att en teckenspråkig miljö uteslutande skulle vara det mest gynnsamma för barnen dock framkom några aspekter i den omgivande miljö som kan vara av betydelse såsom personalens förmåga att använda sig av en barncentrerad kommunikationsstil, vilket fokus som läggs på kommunikation och samspel samt i vilken grad personalen stöttade barnet i samspelet med andra barn (Ahlström, 2000).

Barn med hörselnedsättning kan ha svårt att hålla sin kommunikationspartners hörselmässiga villkor i minnet under en kommunikation. Det är ganska allmänmänskligt att tro att ett bra tal innebär att personen ifråga även har en god hörsel. Barn med hörselnedsättning kan ofta ha problem att uppfatta i situationer där det finns många andra personer närvarande och där talspråket är den dominerande kommunikationsformen. Hörselskadade barns lek kan påverkas av den kommunikativt språkliga situation som många gånger uppstår och därutöver kan deras samspel många gånger te sig något begränsat (Ahlström, Thorén & Preisler, 1996).

I aktiviteter där det finns en - till - en kommunikation eller där det finns en gemensam språklig kod kommer de hörselskadade barnen med all sannolikhet att vara mer aktiva både i sin lek och i sin kommunikation. Lek utomhus kan ställa till problem för barnen då avstånden mellan talarna kan bli längre och då det kan vara svårare att påverka och tillse att ljudmiljön och de andra hörselmässiga förhållandena av vikt är goda. Hörselskadade barns förmåga att kommunicera med andra är dock inte oföränderliga utan kan som tidigare hävdats variera beroende på de omgivningsfaktorer som finns just i den specifika kommunikationssituation som råder. Det är också av vikt att notera att det är de vuxna som möter och bemöter de hörselskadade barnen som sätter normen för vilken kommunikationsstrategi som ska råda. Viktigt är också att komma ihåg att en hörapparat har vissa begränsningar när det gäller att kompensera för hörselörlusten vilket i sin tur innebär att de hörselskadade barnen inte kommer att ha hjälp av sina hörapparater i alla situationer fullt ut. Av den anledningen blir det i förekommande fall viktigt att tidigt ge barnen tillgång till tecken för att få en förstärkning visuellt. Denna förstärkning visuellt har också visat sig vara av godo för den allmänna tal- och språkutvecklingen. Och det har visat sig genom forskning att barn med god verbal uttrycksförmåga använder mindre tecken än vad som är fallet för dem som inte har lika lätt att uttrycka sig via talet (Ahlström, Thorén & Preisler, 1996).

Detta får bekräftelse i en studie gjord av Nicholas och Geers (2003) som visar att barn som bara får "talmotoden" kan ha svårare att motta den språkliga inputen då de kan ha svårare att uppfatta språksignalerna men att lösa detta genom att ge barnen tal och tecken samtidigt är inte heller en optimal metod idag. Detta mycket beroende på att föräldrarna inte har möjlighet att lära sig teckenspråket på ett sådant sätt att de kan ligga före barnet i dess språkutveckling. Därav kommer problemet med försämrade auditiv input kvarstå vare sig barnet får tal, tecken och/eller tal och tecken samtidigt även om tal och tecken samtidigt onekligen är ett mycket bra sätt att stimulera de hörselskadade barnens talspråkliga utveckling.

Syfte och frågeställningar

Syftet med föreliggande studie är att undersöka relationen mellan de kommunikativa strategier som specialpedagogerna och barnskötarna på en enhet för barn med hörselnedsättning använder/ger till barnen och de kommunikativa strategier som barnen använder sinsemellan och/eller till de vuxna. De frågeställningar som varit utgångspunkten för undersökningen är av följande art;

Vilka kommunikationsstrategier använder de hörselskadade barnen sinsemellan?

Vilka kommunikationsstrategier använder de hörselskadade barnen med specialpedagogerna/barnskötarna?

Finns det några signifikanta skillnader mellan de strategier som de vuxna ger till barnen och de strategier som barnen väljer att använda?

Trots att barnen i fokus har en hörselnedsättning har de talat språk som första språk därför är studiens hypotes att barnen även i förskolan och i kommunikation med pedagoger kommer att välja talat språk i första hand oavsett situation, antal närvarande i situationen samt vem som initierar kommunikationen.

Metod

Studien använde sig av strukturerad observation. Ett observationsschema har fastställts (se Bilaga) och utifrån detta har sedan observationerna registrerats. Vem som ska observeras, hur det observerade ska kodas och vad som ska observeras är det som varit i fokus vid utformandet. Det har varit av vikt att utforma ett observationsschema som varit lätt att använda samtidigt som det inte "låser" observatören i något avseende och försvåra observationen. Observationer kan lätt försvåras då det som låter sig ses kanske inte alltid kan kodas utifrån det upprättade observationsschemat det har därför funnits utrymme i det upprättade observationsschemat att notera annat som kan vara av vikt för studien.

I denna studie har observatören anlagt en icke – deltagande ansats vilket inneburit att observatören har betraktat men inte medverkat i de situationer eller i de händelseförlopp som utspelat sig under den avsatta tiden för observation. Tanken med att observera utifrån ett fastställt observationsschema har varit att tillse att studien är replikerbar för andra forskare (Bryman, 2002).

Utformning av observationsprotokollet

Det har varit av vikt att utforma observationsprotokollet så att det i detalj anger det som observatören avsett att fokusera på. Problemställningen har varit utgångspunkten och det är från dessa kategorier har specificerats. Det som stått i fokus för observationerna har varit vilken typ av kommunikationsstrategier som barn och pedagoger på en specialpedagogisk enhet använder sig av och huruvida dessa sammanfaller. Det som har observerats har varit i första hand kommunikationsstrategier. För att göra någon form av begränsning har fem förutbestämda kategorier av kommunikation speciellt observerats. Dessa sex kategorier har varit tecken, tal, tal och tecken, upprepning, kroppskontakt eller annat. Vidare har schemat registrerat vem som initierat interaktionen, var den utspelade sig och vad som händer. Under rubriken övrigt har lämnats utrymme för att registrera sådant som inte förutbestämts eftersom detta kan få betydelse för hur det som registrerats senare skall kategoriseras (Grønmo, 2006).

Procedur

Innan studien påbörjades kontaktades enhetschefen för den specialpedagogiska enheten muntligt och i samtalet presenterades syftet med studien och en förfrågan om möjlighet att genomföra studien på den för studien avsedda enheten. Ett muntligt godkännande gavs av

enhetschefen. Personalen på avdelningen informerades och ett skriftligt brev skickades hem till samtliga barn föräldrar i vilket de informerades om studiens syfte och samtidigt fick möjlighet att höra av sig till forskaren och/eller handledaren om de hade frågor och/eller funderingar. Alla föräldrar gavs möjlighet att tacka nej till deltagande för sitt barn.

Varje observation pågick ungefär under en timmes tid, med undantag för då detta av olika skäl inte var möjligt. Det användes då istället kortare observationsintervall dock aldrig kortare än 20 minuter. Varje barn har observerats under sammanlagt två timmar och vid varje observation har samma tillvägagångssätt använts. De två timmarna som varje barn observerades fördelades så att en timme låg på förmiddagen samt en timme på eftermiddagen. Detta var dock inte alltid möjligt att genomföra varför några barn kom att observeras endast under förmiddagspass. För att få en så bra bild som möjligt över tidslängden har ett stoppur använts och endast hela minuter har använts vilket inneburit att kortare interaktioner t ex 30 sek ändå registrerats som en minut för att få en enhetlighet vid registreringen i SPSS.

Barnen har observerats i sin naturliga miljö det vill säga i lek, strukturerade aktiviteter och lek inomhus och utomhus. Eftersom barnen observerats i sin naturliga miljö och i det som utspelat sig under just de två timmar barnet har observerats är det inte säkert att alla barn har observerats i alla miljöer vilket möjligen kan påverka utfallet av undersökningen. Under observationerna har undersökaren försökt att placera sig på ett ställe som gett så god insyn som möjligt samtidigt som det varit viktigt för undersökaren att försöka undvika att störa den pågående verksamheten med sin närvaro (Grønmo, 2006).

Det som har observerats när det gäller kommunikationsstrategier har registrerats genom att observatören har kryssat i relevant kommunikationsstrategi i observationsprotokollet. För övrigt gäller att observatören själv har fått fylla i med egen text när det gäller vad som hände i situationen t ex om de blev en konflikt eller om något annat hände under observationen som kunde tänkas vara av vikt vid analysen av data eller vid tolkning av resultatet. Varje interaktionstillfälle har fått sitt eget/sina egna observationsprotokoll (Grønmo, 2006).

Urval

Samtliga deltagare i studien har varit barn med hörselnedsättning som vistas på en specialpedagogisk enhet för barn med hörselnedsättning några dagar per vecka. Det sammanlagda antalet deltagare har varit nio barn, fyra pojkar och fem flickor i åldern 36 – 84 månader. Pojkarnas ålder var i snitt 64,75 månader (standardavvikelse 12.24 månader) och flickornas 77 månader (standard avvikelse 43.06 månader). Samtliga barn har en diagnostiserad hörselnedsättning och graderna av hörselnedsättning har varierat från lätt till svårare hörselnedsättning. Ett fåtal av barnen har även haft ett försenat tal – och språkutveckling. På enheten arbetar tre specialpedagoger och två barnskötare. På den specialpedagogiska enheten arbetar personalen med en fokus att ge barnen en god språkutveckling. All personal kan teckenspråk men då det för närvarande inte finns döva barn på enheten används tecknen som stöd för språkutvecklingen och för att ge barnen extra stöd i ”hörandet”. Studien har använts sig av ett visst mått av fokuserat urval då observatören har observerat varje barn utifrån ett i förväg fastställt observationsschema där det som varit av studiens intresse att studera har registrerats (Bryman, 2002). Antalet studerade interaktioner har sammanlagt varit 144 vilket givet i genomsnitt 16 interaktioner per barn.

Bearbetning av data

Det datamaterial som har insamlats via observationsschemat har kodats och bearbetats i statistikprogrammet SPSS. Det har varit av vikt vid kodningen att registreringen i SPSS har gjorts så att den på rätt sätt återger den information som samlats in via observationsschemat. Kodningen har gått till så att all insamlad data har organiserats i SPSS på det sätt att varje kolumn har motsvarat en variabel. De data som fångats av observationsschemat har sedan överförs till denna mall i SPSS. Varje interaktion har registrerats som en rad i datamallen och varje barn har fått ett identifikationsnummer då det kommit att handla om att många interaktioner registrerats för varje barn och vuxen. För en del av de variabler som använts har det varit nödvändigt att dela in dem i ytterligare kategorier för att på så sätt kunna få ett siffervärde som kunnat registreras i SPSS. De kategorier som siffrorna har motsvarats har även de registrerats i SPSS. För andra variabler har den förekommande frekvensen kunnat användas som siffervärde i SPSS (Grønmo, 2006).

De variabler som använts i studien är; antal interaktionsutbyten, antal närvarande personer, observationstid, om utbytena varit konsekventa eller inkonsekventa när det gäller kommunikationssätt, vem som initierade den, med vem den skedde samt vilken situation som interaktionen ägde rum under. För de tre förstnämnda variablerna gäller att frekvensen har registrerats, och för de fyra sist nämnda har gäller att de tillskrivits ytterligare kategorier för att få ett siffervärde. När det gäller kommunikationsstrategi så har 6 olika alternativ till kommunikationsstrategier använts såsom tal, tecken, tal och tecken, kroppskontakt, upprepning samt annat. En omtolkning av dessa kategorier har gjorts vid registrering i SPSS utifrån förekomsten av var och en av kategorierna. De kategorier som registrerats i SPSS har varit; tal, tal och tecken samt annat. Kategorierna kroppskontakt och upprepning har vid registrering i SPSS sammanförts med kategorin annat. Kategorin tecken har inte registrerats i SPSS då detta kommunikationssätt inte förekommit självständigt under den tid som observationerna genomförts. För variabeln situation gäller att den fått underkategorier såsom lek inomhus, lek utomhus, styrd aktivitet samt inlärningssituation.

Kategorin styrd aktivitet avser alla aktiviteter där de vuxna engagerat barnen i en förutbestämd och schematisk lagd aktivitet medan kategorin inlärningssituation har att göra med stunder då barnen och personalen sitter med uppgifter som direkt kan kopplas till arbetet med barnens språkutveckling. När det gäller vem som initierat kommunikationen har tre kategorier använts; specialpedagog (vilket även omfattar barnskötarna som deltagit i studien), barn samt annat barn vilket även gällt för kategorin med vem interaktionen skett.

De statistiska tekniker som har använts vid bearbetning av data i SPSS har varit korstabellering och Chi-square beräkningar.

Resultat

I studien har nio barn observerats under sammanlagt 18 timmar. Under dessa 18 timmar observerades 144 interaktionsutbyten. De längsta observerade interaktionerna pågick i 30 minuter (1.4%) och skedde i interaktioner där en vuxen deltog och ansvarade för att kommunikationen fortlevde. De kortaste interaktioner som observerades pågick i 1 minut (9.7%) och inträffade när barnen kommunicerade sinsemellan. Detta gav en medellängd per interaktion på 6.13 minuter (SD = 5.27). Det minsta antalet utbyten vid ett och samma interaktionstillfälle var 1 utbyte och det längsta antalet utbyten under ett och samma interaktionstillfälle var 60 utbyten. Detta gav ett medelvärde på 5.20 (SD= 6.80).

Av de nio barnen var det endast två barn som spontant tecknade. Båda dessa barn var gravt hörselskadade och för båda barnen gällde att de enbart använde tecken i kontakten med de vuxna på avdelningen och då alltid i kombination med talat språk. Det genomsnittliga värdet för antal närvarande i de observerade situationerna har varit 3.42 (SD=1.34). Detta låga antal beror på att det på sammantagna antalet barn på avdelningen är nio och att dessa nio barn mycket sällan vistas samtidigt på avdelningen. Under den tid som observationerna genomförts på avdelningen har det varit som mest 5 barn och 4 specialpedagoger närvarande.

Mest interaktion skedde under lek, såväl inomhus som utomhus (Tabell 1). En fjärdedel av all kommunikation var i inlärningssituationer eller av lärare styrda aktiviteter. Ett antal kommunikationstillfällen summeras under "annat" och handlar t.ex. om kroppskontakt, och upprepning. Signifikant mer kommunikation initieras av barn än av specialpedagoger (statistik, $p < .01$, se Tabell 2).

Tabell 1 visar att de flesta observationerna genomförts under utelek tätt följt av lek inomhus och styrd aktivitet.

	FREKVENS	Procent
Lek inomhus	35	24,3
Utelek	53	36,8
Inlärningssituation	10	6,9
Styrd aktivitet	27	18,8
Annan	19	13,2
TOTALT	144	100,0

Tabell 2 visar att de flesta interaktionerna initierades av barnen

	FREKVENS	Procent
Barn	67	46,5
Specialpedagog	56	38,9
Annat barn	21	14,6
TOTALT	144	100,0

Tabell 3 visar att de flesta interaktionerna initierades med tal och att tal och tecken användes mer sällan i initieringsstadiet.

	FREKVENS	PROCENT
Tal	121	84,0
Tal och tecken	16	11,1
Annat	7	4,9
TOTALT		

De gånger tal och tecken användes för att initiera interaktionerna (Tabell 3) handlade till största del om kommunikationen med de två barnen som spontantecknade. Ett av dessa barn (det äldre) initierade också en av sina interaktioner med en vuxen genom att använda sig av tal och tecken samtidigt men det förekom aldrig att detta barn initierade interaktioner med de andra barnen genom att teckna och tala samtidigt utan då handlade det bara om kommunikation via talat språk.

Tabell 4 visar att barn initierade 90.9 % av sina interaktioner med tal. Motsvarande siffra för specialpedagogerna var 73.2 %. Specialpedagogerna initierade 26.8 % av sina interaktioner med tal och tecken. Motsvarande siffra för barnen var 1.1 %. En genomförd korstabellering

visar att 66.1 % av den kommunikation som sker med tal sker med annat barn och att 33.9% sker med en annan vuxen. När det gäller tal och tecken så sker 6.3 % av den kommunikationen med annat barn medan samma siffra för interaktion med en vuxen är 93.8%. För kommunikationsformen annat gäller att 100 % går att återfinna i samspel med annat barn. Totalt skedde 61.1 % av de observerade interaktionerna med annat barn emedan 38.9% skedde med en vuxen. En chi-2 analys visade att det finns en signifikant relation mellan använd modalitet och vem barnet interagerar med ($X^2 = 25.99$, $df 2$, $p < .0001$). Tal och tecken anlitas oftare när de interagerar med en vuxen. Att notera är att 2 celler hade förväntat värde mindre än 5 och att det minsta förväntade värde är 2.72.

Tabell 4 visar att barn initierade 61 (av 67) av sina interaktioner med tal och att motsvarande siffra för specialpedagogerna var 41 (av 56).

	Tal	Tal och tecken	Annat	TOTALT
Barnet	61	1	5	67
Specialpedagog	41	15	0	56
Annat barn	19	0	2	21
TOTALT	121	16	7	144

Tabell 5 visar var och med vem interaktionerna skett.

Typ av situation		Med vem interagerar barnet		Total
		Annat barn	Med en vuxen	
Typ av situation	Lek inomhus	29	6	35
	Utelek	33	20	53
	Inläringssituation	4	6	10
	Styrd aktivitet	22	24	46
Total		88	56	144

Under den observerade tiden har barnen haft flest interaktioner med varandra vid lek utomhus och minst antal interaktioner med varandra under de situationer som gått under beteckningen inläringssituationer (Tabell 5). Med de vuxna har barnen interagerat mest under de situationer som benämns som aktivitet styrd av de vuxna.

Tabell 6 visar vem som initierat interaktionerna och i vilka situationer initieringen skett.

Typ av situation		Vem initierar		Total
		Barn	Specialpedagog	
Typ av situation	Lek inomhus	29	6	35
	Utelek	33	20	53
	Inläringssituation	4	6	10
	Styrd aktivitet	22	24	46
Total		88	56	144

De flesta interaktioner som barnen initierat har skett under utelek, lek inomhus och vid styrd aktivitet. Under inläringssituationen har det varit specialpedagogerna som initierat flest även om det vid styrd aktivitet och inläringssituation inte skiljer sig så mycket i antalet initierade interaktioner (Tabell 6). Vid resultatbearbetningen har det visat sig att det förekommer en stor samvariation mellan variablerna vem som initierar, med vem barnet interagerar och i vilken

situation interaktionen sker. Denna samvariation gör att dessa variabler faller samman och detta kan påverka den resultatbild som framträder.

Observationerna har gett vid handen att det kommunikationssätt som varit det mest förekommande i alla typer av situationer har varit tal förutom i inlärningsituationen där båda kommunikationssätten förekommit i relativt lika förhållanden (se Tabell 7).

Tabell 7 visar vilken form av kommunikationsmetod som använts i olika situationer.

		Form av kommunikationsmetod			Total
		Tal	Tal och Tecken	Annat	
Typ av situation	Lek inomhus	30	4	1	35
	Utelek	49	2	2	53
	Inlärningsituation	5	4	1	10
	Styrd aktivitet	37	6	3	46
Total		121	16	7	144

En korstabellering som genomfördes visar att 40.5 % av den kommunikation som sker vid utelek använder tal som kommunikationsstrategi. För lek inomhus är siffran 24.8 %, vid styrd aktivitet 30.6 % och i inlärningsituation 4.1%. När det gäller tal och tecken ser man att tal och tecken procentuellt förekommer i lika hög grad i lek inomhus som i inlärningsituation (25 %) emedan det förekommer som kommunikationsmetod i 12,5 % vid utelek och 37.5 % vid en av vuxen styrd aktivitet. För det som i studien kom att betraktas som annan kommunikationsmetod gäller att det är mest vanligt förekommande att ta till annan kommunikationsmetod i styrd aktivitet (42.9 %). En chi-2 analys visade att dessa skillnader var statistiskt signifikanta, det vill säga, att kommunikationsmodalitet varierar systematiskt med typ av situation inom vilken denna kommunikation sker ($X^2 = 13.37$, $df 6$, $p < .03$). Att notera är dock att 6 celler har förväntat värde mindre än 5 och att minimum av förväntat värde är .49.

Diskussion

Resultatet av studien visar att det kommunikationssätt som är mest frekvent både bland specialpedagoger och bland barnen är det talade språket. Att det förhåller sig så är på intet sätt förvånande då de för hörselskadade barn ofta är så att det talade språket är det språk som är att betrakta som barnets första språk. Anmärkningsvärt är dock att endast ett barn använde sig av tecken spontant och då aldrig utan att samtidigt använda sig av det talade språket. Detta behöver dock inte vara anmärkningsvärt utan kan tvärtom visas sig vara av extra godo för detta barn då det har visat sig att det är av godo för tal- och språk utvecklingen hos hörselskadade barn att de får både tal och tecken simultant. Och faktum är att observationerna visar att specialpedagogerna på avdelning i relativt hög utsträckning försökte att i förekommande fall ge barnen nya kommunikationsstrategier och handlingsätt för att de, om in nu, i en framtid ska kunna använda sig av dessa i interaktionen med andra (Compton & Niemeyer, 1994).

Interaktionerna som de hörselskadade barnen hade med varandra var relativt korta tidsmässigt och de längsta interaktionerna var som förväntat de som en vuxen initierade och höll i. Barnen sinsemellan har svårt att komma till en lek då de tycktes som om de inte "orkade" stanna kvar i dialogen. Detta kan naturligtvis bero på att kommunikationen blir svårare genom att

lyssnande kräver mer uppmärksamhet och uthållighet. Leken tycks aldrig komma igång och observationerna i denna studie visar att många av barnen "leker bredvid" varandra istället för med varandra. Detta skulle kunna vara åldersrelaterat men då näst intill alla barn i studien uppvisar samma form av lek beteende, även de barn som nått upp i förskoleåldern, kan detta tyda på att lek situationen i sig är något svårare för barn med hörselnedsättning. Vilket blir lite motsägelsefullt till den del av forskningen som ändå visat att barn med hörselnedsättning skulle interagera bättre med andra barn med hörselnedsättning eftersom de i kommunikationssituationen skulle vara mer jämlika (Vandell & Georges i Weisel, Most & Efron, 2005).

I en vuxens närvaro fungerade det något bättre förutsatt att den vuxne gick in och hjälpte till att hålla dialogen levande. Det var dock förvånande att barnen aldrig använde sig av tecken till varandra för att säkerställa kommunikationen då de vuxna genom sin barncentrerade kommunikationsstil verkligen uppmuntrade till tecken som förstärkning till det talade språket. Å andra sidan är detta kanske inte så förvånande trots allt då forskningen visar att barn med hörselnedsättning kan ha ett interaktionsmönster som är mer begränsat och istället för att använda sig av tecken kanske det är så att de försöker kompensera det bristande kommunikationsutbytet med hjälp av strategier som avläsning och kroppsspråk. Dock visar resultatet av denna undersökning att kroppsspråk inte var så förekommande som kommunikationssätt. Så kanske är det återigen så att den bristande förmågan till längre interaktionsutbyten ligger i svårigheten att få ett helhetsintryck av situationen barnet befinner sig i och att det blir svårt att uppfatta intentionen i situationen och betydelsen av de budskap som ingår i situationen (Compton & Niemeier, 1994).

Av denna studie framgår dock att det inte var lättare för de barn som ingick i studien att interagera med andra hörselskadade barn och att det inte är självklart att hörselskadade barn sinsemellan utvecklar strategier som är mer gemensamma och som kan underlätta i kommunikationssituationen. Dock var det tydligt att de vuxnas återkommande strategier att förtydliga och förstärka talet via tecken var av nytta för barnen i kommunikationssituationen.

Att barnen inte använde sig av några kompletterande hörselstrategier kan naturligtvis även ha att göra med den speciella situation som råder på den specialpedagogiska enheten där barnen vistas. Det är inte så många barn närvarande samtidigt och tillgången till vuxna som kan komma in och stötta och hjälpa när kommunikationen brister är stor. Detta kan leda till att barnen inte så ofta behöver använda sig av andra strategier för att göra sig förstådda. Leken kommer ofta att handla om att två barn leker tillsammans och förmågan att höra och göra sig förstådd är då mycket större. Att det talade språket är det dominerande kan också ha att göra med att det är de vuxna som sätter normen för vilken kommunikationsstrategi som ska råda och i kommunikationen med hörselskadade barn är det nog ofrånkomligt att det blir det talade språket som får råda då det är första språket för både specialpedagogerna och barnet. Det hade varit intressant att se om det sett annorlunda ut om det funnits något eller några döva barn på enheten (Ahlström, Thorén & Preisler, 1996).

Kanske är resultatet, det vill säga att talat språk är den främsta kommunikationsmetoden, endast ett uttryck för att barnen genom tillgång till tecken har utvecklat eller håller på att utveckla en så god verbal uttrycksförmåga att de helt enkelt inte känner behov av att använda sig av tecken i någon större utsträckning (Ahlström, Thorén & Preisler, 1996). Något som skulle vara av intresse att forska vidare kring är i vilken grad resultatet av denna undersökning speglar den kommunikativa förmågan hos de barn som har studerats och vilket förhållande

denna kommunikativa förmåga har i relation till kommunikation med föräldrar och kamrater med normal hörsel (Mathos & Broussard, 2005).

Validitet och reliabilitet

När det gäller generaliserbarheten i denna undersökning så är den nog att betrakta som relativt låg då den situationen som de studerade barnen har under sin vistelse är en situation som inte alla barn med hörselnedsättning har tillgång till. Det finns förskolor för hörselskadade och döva barn på andra håll i landet men dessa är ofta kommunala och gruppstorleken överstiger ofta det låga barnantal som finns på den aktuella specialpedagogiska enheten.

Replikerbarheten i studien bör dock vara god då metoden som använts beskrivits så noggrant som möjligt samt att målet i utformandet av observationsschemat varit att utforma ett observationsschema som varit klart, tydligt och framförallt enkelt att förstå sig på och använda.

Validiteten i undersökningen kan kanske ifrågasättas men forskarens bedömning är att den är god då resultatet av undersökningen mycket väl stämmer överens med vad de som arbetar på enheten tycker sig kunna se när det gäller barnens förmåga att interagera med de andra hörselskadade barnen på enheten (Jacobsen 2007).

En möjlig felkälla i undersökningen kan dock vara att de är så att observatörens kunskaper att avgöra när ett litet barn tecknar kan av otillräcklig art. Barns tecknande kan vara mer yvigt och mindre tydligt vilket kan leda till att det är mer svårt tolkat och detta kan försvåra tolkningen av vilket kommunikationssätt som barnet använder sig av. Att det kan finnas en sådan här felkälla i undersökningen har visat sig när resultatet presenterats för avdelningens personal och då speciellt i förhållande till ett av de mindre barnen som enligt personalen använder sig av tecken initialt i en större utsträckning än vad som framkommit i undersökningens resultat. Om denna felkälla finns eller inte kan vara svårt att bedöma då detta antingen kan handla om observatörens oförmåga att se tecknandet eller personalens vilja att tolka rörelsemönstret som tecken.

Det är naturligtvis alltid viktigt att beakta att observation som metod innebär att intentionerna bakom eller avsikten med beteendet inte låter sig fångas lika lätt som vid användandet av andra metoder. Det finns alltid en risk att variablerna blir för lika varandra vilket innebär att flera variabler fånga samma fenomen. Dock är det forskarens mening att någon annan metod inte kunnats användas i denna undersökning då det skulle ha varit svårt att t ex genom utlämnandet av en enkät fånga barnen och specialpedagogernas beteenden. En möjlig felkälla när det gäller observation som metod är forskarens ovana att använda sig av denna metod vilket kan ha inneburit svårigheter vid registrering av data vilket i sin tur lett till att det som observerats fått olika kategorisering vid olika tillfällen. Det är också viktigt att beakta att det torde vara omöjligt att som forskare vara helt neutral under rapportskrivandet såväl vad gäller förarbete, genomförande, resultatbearbetning och slutförande av rapporten (Bryman 2000). Genom att ha medvetenhet om att det kan förekomma en viss bias när det gäller detta har det i studien hela tiden funnits en strävan att försöka nå så hög grad av neutralitet som möjligt genom att forskaren hela tiden försökt sträva efter att vara så "osynlig" som möjligt.

Avslutningsvis är det dock så att såväl validiteten som reliabiliteten i studien bäst förstås utifrån det kontextuella sammanhang som rått under utförandet av undersökningen och detta innebär att det vid genomförandet av en ny studie i samma miljö rimligen kan vara så att det kommer att finnas nya tolkningar på grund av att det uppstår ny information då det är svårt att

återskapa det kontextuella sammanhang som fanns just när denna studie genomfördes (Bryman 2000).

Mycket att materialet i undersökningen bygger på engelsk språklig forskning och detta innebär alltid en risk för att översättningsfel uppstår och att texten i denna omvandling lätt kan få en annan betydelse än den som är att betrakta som den ursprungliga. Det som kan ha kommit att motverka detta är att studien även inkluderar några svenska studier och att innehållet så som det tolkats i de engelska språkiga forskningsartiklarna överensstämmer med det som stått att finna i det svenska materialet.

Aktör – observatörseffekter

Några ord bör också sägas om observatörseffekten i förhållande till barnen. Att det skulle ha uppstått en observationseffekt bedöms som obefintlig i förhållande till barnen dock kan det finnas en större sådan effekt i förhållande till de specialpedagoger som deltagit i studien. Dock bör även den vara att betrakta som låg eftersom en högre effekt bör ha inneburit att de medvetna om observatörens medverkan och med aning om studiens syfte borde ha använt sig av mer tecken i kommunikationen med barnen eftersom ett av syftena med barnens vistelse på avdelningen är att barnen ska få god tillgång till tecken. Det är mycket mer troligt att det finns en viss kontexteffekt i denna studie då den miljö som barnen vistas i är ganska unik för hörselskadade barn. Det är inte så många barn närvarande och vuxen tätheten per barn överstiger med all sannolikhet vad som är möjligt i en vanlig kommunal förskola oavsett om den är riktad mot hörselskadade/döva barn eller inte (Jacobsen, 2007).

Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan sägas att denna studie har funnit:

- att hörselskadade barn kommunicerar främst i leken och med andra barn.
- att de trots att alla är hörselskadade använder språk i alla sammanhang, och att detta kanske spelar in i kommunikationens omfattning.
- att vuxna introducerar språk och tecken där detta är möjligt men att detta syfte inte verkar tas upp av barnen.

Avslutningsvis kan sägas att, med respekt för alla möjliga svagheter i denna studie, den belyser behovet av att bättre förstå kommunikationsbegränsningar hos hörselskadade barn samt hur teckenspråk kombinerat med talat språk kan bli ett mer betydelsefullt kommunikationsverktyg för dessa barn.

Referenslista

- Ahlström, M., Thorén, A., & Preisler, G. (1996) *Hörselskadade och döva barn i förskolan*. Psykologiska institutionen: Stockholms Universitet
- Ahlström, M (2000) *Hörselskadade barn i kommunikation och samspel*. Psykologiska Institutionen: Stockholms Universitet
- Bryman, A (2000) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Liber AB: Malmö
- Compton, M.V, & Neimeyer, J.A. (1994) Expression of affections in young children with sensory impairments. A research agenda. *Education & Treatment of Children*, Februari, 17:1
- Dyck, M.J., Farrugia, C., Shochet, I.M, & Holmes-Brown, M. (2004) Emotion recognition/understanding ability in hearing or vision-impaired children: do sounds, sights, or words make the difference? *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45:4, 789-800
- Grønmo, S. (2006) *Metoder i samhällsvetenskap*. Liber AB: Malmö
- Howley, M. & Howe, C. (2004) Social interaction and cognitive growth: An examination through the role taking skills of deaf and hearing children. *British Journal of Development Psychology*, 22, 219-243
- Jacobsen, D. I. (2007) *Förståelse, beskrivning och förklaring – Introduktion till samhällsvetenskaplig metod för hälsovård och socialt arbete*. Studentlitteratur: Lund
- Kankkunen, A. (1982) *Barnaudiologi*. Almqvist och Wiksell: Uppsala
- Mathos, K.K & Broussard, M.D. (2005) Outlining the Concerns of Children Who Have Hearing Loss and Their Families. *J. AM. ACAD. Child Adolsec. Psychiatry*, 44:1, 96-100
- Nicholas, G.J, & Geers, A.E. (2003) Hearing Status Language Modality, and Young Children's Communicative and Linguistic Behavior. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 8:4, 422-437
- Weisel, A., Most, T. & Efron, C. (2005) Initiations of Social Interactions by Young Hearing Impaired Preschoolers. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 10:2, 161-170

Bilaga 1

Hej!

Jag heter Therese Eriksson och jobbar som socionom/kurator inom hörselvården. Denna termin håller jag på med mitt examensarbete i Psykologi (introduktionsnivå) på Högskolan i Kristianstad.

I mitt examensarbete försöker jag besvara frågan om det finns något samband mellan de strategier som personal på en specialpedagogisk enhet för barn med hörselnedsättning använder och de strategier som barnen använder sinsemellan eller i kommunikation med de vuxna. Vilka strategier upprepar barnen och vilka upprepar de inte? Denna kunskap kan vidare hjälpa oss bli bättre hur vi kommunicerar med barnen, vilka kommunikationsstrategier vi lägger tyngd på.

Jag försöker besvara min fråga empiriskt, genom att titta på vad som faktiskt gäller för barn och personal på xxx. I detta syfte skulle jag vilja få lov att observera hur ert barn samspelar med de vuxna på avdelningen. Detta innebär att jag under någon timme befinner mig i samma rum där ert barn leker, men jag kommer INTE att blanda mig i leken eller störa på något annat sätt de vanliga, pågående interaktionerna. Ert barn kommer alltså INTE att manipuleras på något sätt. Eftersom barnen har sett mig förut kommer de sannolikt inte alls att fundera på det att jag är där eller påverkas av det.

Alla som deltar i studien garanteras fullständig anonymitet. Inte heller avdelningens namn eller den ort avdelningen ligger på kommer att registreras i databasen, eller rapporteras. Detta innebär att det inte kommer att gå att identifiera någon när väl all data är sammanställd. Data som samlas in nu kommer inte att användas till andra ändamål än denna studie. När studien är färdigställd och examinerad kommer alla föräldrar och all personal att få ta del av studien och dess resultat.

Jag hoppas att Ni som föräldrar med denna information som grund kan känna Er trygga att denna studie inte kommer att påverka ert barn på något negativt sätt.

Om ni känner att Ni inte vill att ert barn ska delta i studien är jag tacksam om Ni meddelar mig detta. Om Ni har frågor och/eller funderingar kring studien är Ni välkomna att höra av Er till mig på telefon 023-49 03 53.

Ansvarig handledare för studien är: Elia Psouni, PhD, Leg. Psykol (KBT), Senior Lecturer, Developmental Psychology and Psychobiology, Högskolan Kristianstad, e-mail elia.psouni@bet.hkr.se

Med vänlig hälsning,

Therese Eriksson

